

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 8.80.800

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.8>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ АНГЛОМОВНОГО ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ

LEXICO-SEMANTIC FIELDS OF PHRASEOLOGICAL SPACE IN ENGLISH MILITARY DISCOURSE

Басараба І.О.,

*orcid.org/0000-0002-3209-9119**викладач кафедри іноземних мов**Національної академії державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

У статті піднімаються питання визначення поняття «лексико-семантичне поле», аналізуються основні підходи та напрями вивчення та дослідження полів на сучасному етапі, виокремлено ознаки, що є відмінними для лексико-семантичних полів. Окрім цього, піднімаються питання щодо визначення структури семантичних полів, зокрема лексико-семантичного поля. У дослідженні описано основні типи лексико-семантичних полів та узагальнено вже наявні підходи до лексико-семантичних полів. У статті автор звертає увагу на те, що поняття лексико-семантичного поля є досить цікавим і складним, і дослідженням його змісту займалися багато відомих науковців і лінгвістів. Проведений аналіз підходів до розуміння дефініції «лексико-семантичне поле», систематизація й узагальнення наявних поглядів дозволили автору стверджувати, що лексико-семантичне поле є сукупністю лексичних одиниць, які об'єднані певними семантичними зв'язками. В основі поля лежить ядро, котре семантично співвідноситься з усіма його членами. У полі зору автора статті потрапили фразеологічні одиниці, що використовуються у художніх текстах на військову тематику. Дослідження фразеологічного простору англomовного військового дискурсу дозволило умовно виділити три лексико-семантичних поля: військово-організаційних фразеологізмів, військово-повсякденних фразеологізмів, загальноповживаних фразеологізмів, що використовуються військовослужбовцями. Фразеологічні одиниці, відібрані автором із тексту на воєнну тематику та розподілені за виділеними лексико-семантичними полями, стосуються різних сфер військового життя, а саме організації військових операцій, дій, служби військ, побуту та харчування військовослужбовців, повсякденної діяльності військових підрозділів. Крім того, у статті звертається увага на те, що існує сукупність загальноповживаних фразеологічних одиниць, які використовуються як військовослужбовцями, так і іншими професійними групами, а також іншими верствами населення у процесі життєдіяльності.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, ядро, периферія, фразеологічні одиниці, військовий дискурс.

The article raises the issue of defining the concept of "lexical-semantic field", analyzes the main approaches and areas of study and research of fields at the present stage, highlights the features that are different for lexical-semantic fields. In addition, the article raises questions about determining the structure of semantic fields, and in particular the lexical-semantic field. The study describes the main types of lexical-semantic fields and summarizes existing approaches to lexical-semantic fields. In the article the author draws attention to the fact that the concept of lexical-semantic field is quite interesting and complex, so many well-known scholars and linguists have studied its content. The analysis of existing approaches to understanding the definition of "lexical-semantic field", systematization and generalization of existing views allowed the author to argue that the lexical-semantic field is a set of lexical units that are united by certain semantic connections, and are semantically related to all its members. In the field of author's view there are phraseological units used in artistic texts on military themes. The study of the phraseological space of English-language military discourse allowed us to conditionally distinguish three lexical-semantic fields: lexical-semantic field of military-organizational phraseology, lexical-semantic field of military-everyday phraseology, lexical-semantic field of commonly used phrases. Phraseological units, selected by the author from the text on military topics and distributed by selected lexical and semantic fields, relate to various areas of military life, namely the organization of military operations, actions, military service, life and nutrition of servicemen, daily activities of military units. In addition, the article draws attention to the fact that there is a set of commonly used phraseological units that are used by both servicemen and other professional groups, as well as other segments of the population in the process of life.

Key words: lexical-semantic field, core, periphery, phraseological units, military discourse.

Постановка проблеми. Лексична система мови опосередковано чи прямо відображає дійсність, часто реагує на зміни в культурному, мате-

ріальному, загальному житті народу, регулярно поповнюється новими словами для конотації явищ, предметів, понять. Питання лексико-семан-

тичних полів належать до важливих питань сучасної лінгвістики, що зумовлюється відкритістю та рухомістю лексичного складу мови за рахунок появи нових слів, словосполучень, які описують дійсність, і зникненням застарілих лексичних одиниць. Багато вітчизняних і зарубіжних дослідників звертали свою увагу на лексико-семантичні поля, їх зміст і наповнення. Кожен із них намагався спростовувати думку своїх попередників, а інколи додавав щось своє, змінював підходи до розуміння їх змісту, виділяв нові поля у тій чи іншій галузі сучасної мови, проте досі існує велика кількість проблемних питань, які так і не вирішені, зокрема питання виділення лексико-семантичних полів у професійній мові військових. Це свідчить про перспективи вивчення лексико-семантичних полів як об'єктів дослідження у сфері лексичної семантики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями лексико-семантичних полів займалися такі лінгвісти, як О. Ахманова (визначення парадигматичних відношень), В. Гак (підходи до розуміння семантики), Л. Пустовіт, Л. Лисиченко (лексико-семантична структура мови), Г. Щур (теорія полів), Й. Трір (визначення понять лексико-семантичного поля), Г. Остгоф (системність мови), однак здійснений аналіз низки наукових джерел відомих філологів засвідчив відсутність єдиного підходу до розуміння змісту поняття «лексико-семантичне поле» та недостатність напрацювань щодо виділення лексико-семантичних полів фразеологічних одиниць англомовного військового дискурсу.

Постановка завдання. Отже, мета статті полягає у систематизації й узагальненні підходів до змісту лексико-семантичних полів, а також в аналізі можливості утворення лексико-семантичних полів фразеологічних одиниць англомовних текстів на військову тематику.

Виклад основного матеріалу. Дослідження філологами лексичного складу мови, виявлення взаємозв'язків між лексемами та встановлення їх вмотивованості призвели до необхідності систематизації мовних одиниць, а саме побудови підсистем лексичних одиниць, у межах яких елементи тісно пов'язані один з одним. Утворення лексичних систем мови досить часто відбувається у формі визначення лексико-семантичних групувань і встановлення у їхніх межах внутрішніх зв'язків. Таким чином, процес вивчення взаємозв'язків лексичного складу мови призвів до створення теорії семантичних полів. Аналіз науково-лінгвістичних доробок виявив наявність різних підходів до змісту теорії лексико-семан-

тичних полів, але всі вони базуються на ідеї встановлення семантичних зв'язків між словами, що входять до складу кожного конкретного поля. Сьогодні не існує однозначних рішень у лінгвістичній науці щодо питання про сутність поняття «поля». Багато лінгвістів і філологів досліджують і вивчають зміст лексико-семантичних полів і їх наповнення. Вони вважають, що термін «лексико-семантичне поле» включає в себе набір лексем, які у широкому сенсі позначають певні поняття. До складу полів входять слова з різних частин мови, котрі характеризують наповнення цього поля. До складу такого поля науковці, окрім лексичних форм національної мови, жаргонів, діалектів, відносять також фразеологічні одиниці.

Вивчення таких полів призвело до отримання певних результатів. Лінгвісти виявилися успішними в реалізації ідеї про існування структурних величин, що об'єднують лексику в певну лексико-семантичну систему. Кожна лексема становить сему лексичного значення, що може бути домінантною.

Поняття «поле» застосовується в лінгвістичних дослідженнях із метою номінації комплексу лексичних одиниць, котрі зазвичай є об'єднаними спільністю свого змісту і відображають предметну, функціональну та понятійну схожість, а інколи тотожність явищ [3, с. 79].

Вперше термін «поле» був введений у лінгвістичну науку Г. Іпсеном у 1924 р., проте на практиці найбільш вживаними виявилися ідеї, викладені Й. Тріром. Мовна система з погляду синхронного аналізу становить замкнуту систему, де кожна складова частина набуває сенсу лише із цілого. Цей підхід він застосовував до розуміння поняття «лексичного поля», і на практиці таке поле отримало назву «лексичне поле Тріра» [10, с. 45].

Загалом поняття лексико-семантичного поля є досить широким, оскільки тут перетинаються базові проблеми полісемії, синонімії, лексикології, антонімії тощо. Дослідник Г. Щур, провівши аналіз найбільш популярних словосполучень, які можуть бути об'єднані в поля, виділяє фонемне, морфемне, лексемне, словотвірне, семантичне, граматико-семантичне поля [7, с. 143]. Аналіз наукових джерел засвідчив, що загалом є два основні підходи до вивчення семантичних полів. Лінгвісти Й. Трір і Л. Вайстбергер досліджували парадигматичні співвідношення між лексемами, або так звані парадигматичні поля, до яких автори відносять різні класи лексичних одиниць, що об'єднані за певними ознаками: антоніми, синоніми, лексико-семантичні групи слів. Інший підхід до вивчення полів реалізував В. Порциг, який

вивчав синтагматичні поля, тобто певні класи слів, пов'язані за вживанням, що ніколи не зустрічаються в однакових синтаксичних позиціях, зокрема іменник і дієслово [10, с. 265].

Вивчаючи мовні системи з погляду лексики, дослідники С. Канцельсон, Ю. Караулов, Л. Васильєв, Ф. Філін у своїх наукових напрацюваннях виділяють такі категорії:

1. лексико-семантичне поле;
2. лексико-семантична група;
3. синонімічний ряд;
4. антонімічна група;
5. асоціативне поле;
6. тематична група.

Під лексико-семантичним полем розуміються лексичні структури різних типів, котрі представляють певне мовне явище, що утворилося в ході свого історичного розвитку.

Семантичне поле характеризується наявністю загальних, інтегральних або семантичних ознак, що об'єднують усі одиниці поля і зазвичай виражаються лексемами.

Цікавим питанням є проблема визначення основної одиниці лексико-семантичної мовної системи. Найчастіше слова в англійській мові є досить багатозначними, а це означає, що кожне окреме значення займає своє місце у складі лексико-семантичних полів. Деякі дослідники вважають, що лексико-семантичний варіант слова є основною одиницею семантичної мовної системи, причому скільки у лексеми є значень, стільки ж існує лексико-семантичних варіантів. Саме вони існують і функціонують у мовах як основні одиниці лексико-семантичної системи, вступаючи в різні співвідношення з іншими словами близькими за семантикою, утворюють групи слів навколо себе.

Лексико-семантичні поля слугують для організації лексичної системи мови, вони є незамкненими, їх спосіб формування та рівень функціонування докорінно відрізняються від морфологічного та фонологічного підходів до організації рівнів мови. Поняття поля є досить ємким. Сюди можна віднести основні проблеми лексикології, а саме питання полісемії, антонімії, синонімії, питання співвіднесеності поняття та слова [2, с. 58].

Незважаючи на велику кількість різних думок, що стосуються змісту лексико-семантичного поля, майже усі дослідники виділяють його основні ознаки. Автори вважають, що лексико-семантичне поле – це сукупність лексичних одиниць, об'єднаних певними семантичними зв'язками. В основі будь-якого поля лежить ядро, яке семан-

тично співвідноситься з усіма його членами. Науковці (І. Стернін, Є. Кривченко) називають лексико-семантичне поле польовою структурою, в основі якої лежить ядро, по периферії якого містяться складові частини поля, причому з віддаленням від ядра спорідненість між ядром і семантикою лексичних одиниць поступово стає слабшою [1, с. 107].

У сучасній лінгвістиці дослідники виділяють три підходи для визначення структури та сутності лексико-семантичних полів. До таких належать ономасіологічний, синтаксичний і семасіологічний. На принципі системності мови базується ономасіологічний підхід, в основі якого – групування лексем, що ототожнюються з одним поняттям, і зазвичай складові лексичні одиниці проявляють функціональну та семантичну близькість одна з одною. Прибічниками такого підходу є відомі лінгвісти Н. Арутюнова, Д. Шмельова.

Семасіологічний підхід (Б. Ларін, В. Виноградов, Ю. Сорокін) базується на визначенні семантичної структури лексем із широким значенням, утворенні та формуванні лексико-семантичних систем, а також на знаходженні та дослідженні зв'язків між окремими словами, що знаходяться всередині того чи іншого поля. У центрі таких лексико-семантичних полів знаходяться слова з широкою семантикою. На основі семасіологічного підходу дослідники виділяють метод компонентного аналізу, який зазвичай використовується для опису структур значень лексем, а також виявлення диференційних та інтегральних компонентів їх семантичного значення. Такий тип аналізу дозволяє дослідникам встановлювати рівні семантичних сполучень тієї чи іншої лексеми із центром лексико-семантичних полів, зокрема із самою базовою лексемою.

Варто відзначити, що такі міжрівневі об'єднання базуються на семантичній спільності та класифікуються у лінгвістичній літературі як лексико-граматичні, лексико-семантичні, функціонально-семантичні поля. Зазвичай основою для таких об'єднань є понятійна категорія.

Р. Меєр був одним із перших, хто почав писати про закономірності мовних явищ і семантичних зв'язків [8, с. 360]. Дослідником було виділено основні типи лексико-семантичних полів. Сюди він відносив:

1. природні (включають назви дерев, тварин, частин тіла);
2. штучні (механізми, техніка, споруди тощо);
3. поліштучні (до цієї категорії належить термінологія рибалок, мисливців, військових, певні етичні поняття тощо).

До семантичного класу автор відносить впорядкованість певної кількості виразів із погляду зору семантичної ознаки. Цю ознаку дослідник називає диференційним фактором.

У нашій роботі таким диференційним фактором виступила сукупність лексичних одиниць, пов'язаних з організацією та перебігом професійної та повсякденної діяльності військових, тобто термінологією військових, яка належить до поліштучних лексико-семантичних полів. До речі, поява і розвиток військової лексики зумовлені необхідністю не лише відображати структуру, що базувалася на основі армійських соціальних ролей «підпорядкування – командування», а й забезпечувати негайне виконання поставлених цілей і задач. Конотація військових посад і звань з'явилася у європейських мовах із суттєвою особливістю, а саме спостерігається майже повна ідентичність багатьох термінів. Така ситуація пояснюється тим, що з розвитком міжнародних відносин взаємозапозичення термінів, які позначали явища, поняття, озброєння, посади та звання, було немінучим. Проте існує і низка відмінностей, зокрема у фонетичному полі. Наявність у групі звань явищ конверсії, синонімії, гіпонімії дозволяє відносити ці лексеми до одного семантичного поля, що входять до лексичної системи мови.

Мета проведеного нами дослідження полягала не лише в аналізі дефініції «лексико-семантичне поле», а й у встановленні лексико-семантичних полів сукупності ідіом і фразеологізмів англomовного військового дискурсу.

На основі аналіз низки наукових джерел із лінгвістичної статистики встановлено, що з метою забезпечення 5%-го рівня достовірності отриманих результатів для дослідження фразе-

ологічного простору англomовного військового дискурсу доцільно сформулювати вибірку із 1 537 лексичних одиниць.

Відбір фразеологічних одиниць здійснювався із творів художньої літератури на військову тематику. Аналіз наповненості вибірки й особливостей використання відібраних фразеологізмів та ідіом у текстах дозволив розподілити їх за трьома лексико-семантичними полями, а саме: 1) фразеологізми, що використовуються при організації та проведенні військових дій, операцій тощо, під час виконання безпосередніх професійних обов'язків військових (їх умовно можна назвати «військово-організаційні»); 2) фразеологізми, які стосуються організації повсякденної діяльності військових підрозділів: побут, харчування, одяг, проживання тощо (умовно – військово-повсякденні); 3) загальноживані фразеологічні одиниці, які використовують військові.

Приклади відібраних, проаналізованих і розподілених ідіом і фразеологізмів наведемо з «Nimitz Class» за авторством Патріка Робінсона [10] (табл. 1).

Висновки. Підводячи підсумки проведеного аналізу, можна зробити такі висновки:

– поняття лексико-семантичного поля є досить цікавим і складним. Дослідженням змісту цього поняття займалися багато відомих науковців і лінгвістів, однак досі не існує однозначної думки щодо його наповненості. Проведений аналіз підходів до розуміння дефініції «лексико-семантичне поле», систематизація й узагальнення поглядів дозволили кристалізувати визначення лексико-семантичного поля, яке близьке до предмету нашого дослідження. Отже, лексико-семантичним полем будемо називати

Таблиця 1

– лексико-семантичне поле військово-організаційних фразеологізмів:

<i>Play hell with</i>	At 05.00 on October 18 they crossed the Canal into Egypt, driving south to the Gulf of Suez, <i>playing hell with</i> the Arab defences wherever they fought, and isolating Anwar Sadat's Third Army in the desert.
<i>Blow someone's brains out</i>	The compacted charge exploded beneath his seat and <i>blew his head first out</i> of the cockpit.
<i>Fight for breath</i>	Half drowned despite his watertight survival suit, <i>fighting for breath</i> , Billy-Ray Howell could hear the God-sent voice of the rescue chief yelling through the loud-hailer.
<i>Be out of action</i>	The Poles had one in the Baltic, the Romanians one in the Black Sea, both <i>out of action</i> and both recently observed.
<i>Call the shots</i>	Jim Adams was <i>calling the shots</i> .
<i>Be under attack</i>	No one knew whether they <i>were under attack</i> or not.
<i>Be death of</i>	Did it <i>take the death of</i> so many young Americans to finally show you what the liberal democrats have known for years ?
<i>Be in danger</i>	'Shoot to kill in self-defense, if your lives <i>are in danger</i> '.
<i>Put to death</i>	If the Americans are onto us, they'll have everyone extradited to the USA, and put to death for the mass murder of the crew of the Thomas Jefferson.

– лексико-семантичне поле військово-повсякденних фразеологізмів:

<i>Be in command of</i>	Cpt. Rheinegen, in overall <i>is command of</i> .
<i>Take a risk</i>	'Laura, I recognize real danger when I see it. I <i>have taken a few risks</i> in my career
<i>Blow to pieces</i>	'What do you want us to do, <i>blow the entire thing to pieces</i> , or just destroy the warships?'
<i>Be out of commission</i>	Five others were floating, but unidentified, and still making way to the south-west, but <i>out of comms</i> .
<i>Be behind the wheel</i>	The man <i>behind the wheel</i> , Able Seaman Reginald White, turned out to be a submarine rating known to his friends as Knocker, whose home was in east London.
<i>Get the picture</i>	'First of all you have to understand the deep and abiding hatred there is between Iraq and Israel to <i>get the full picture</i> '.
<i>Work the thing out</i>	God knows how they <i>work these things out</i> .
<i>Put on a brave face</i>	'Stranger might a thought she was. But I've known Mrs. Baldrige a lotta years. She was <i>putting on a brave face</i> '.
<i>Change the subject</i>	Bill knew he had to <i>change the subject</i> quickly.
<i>Take a toll</i>	The Navy's worst ever peacetime disaster <i>took a toll</i> on this city from which it may never recover.

– лексико-семантичне поле загальноживаних фразеологічних одиниць, що використовуються військовослужбовцями:

<i>Put in an appearance</i>	It would also be a suitable high-security room for the President and his closest advisors should they <i>put in appearance</i> .
<i>Put one's card on the table</i>	'Gentlemen, this is an off-the-record discussion. And I want to start to <i>put my cards on the table</i> even before we think of talking to the Chairman'.
<i>Spill the beans</i>	'How about the landowners? Asked Bill, avoiding naming the Turks on the telephone. 'Are we <i>spilling the beans</i> ?'
<i>Tell the truth</i>	'Certainly not. I'm rather looking forward to it, <i>tell you the truth</i> .
<i>Take a risk</i>	'Laura, I recognize real danger when I see it. I have <i>taken a few risks</i> in my career.
<i>Wear a smile</i>	Lt. Commander Baldrige said nothing, he noticed that the Admiral still <i>wore his knowing half-smile</i> .
<i>Drive someone crazy</i>	Sometimes she thought it would all <i>drive her crazy</i> .
<i>Bring back to life</i>	And they were circling Scott Dunsmore as if he was Adolf Hitler <i>come back to life</i> .
<i>Play hell with</i>	'There's often rain, and a dense, warm sea mist, being carried along on a strange kind of wind, always feels to hot, but <i>plays hell with</i> the visibility, and pulls up a heavy sea.
<i>Break the ice</i>	Ray <i>broke the ice</i> . 'Mom don't seem too bad, but I guess she's fighting it', he said.

сукупність лексичних (у розрізі нашого дослідження – фразеологічних) одиниць, які об'єднані певними семантичними зв'язками. В основі поля лежить ядро, що семантично співвідноситься з усіма його членами;

– дослідження фразеологічних одиниць, які використовуються у художніх текстах на військову тематику, дозволили у фразеологічному просторі англійського військового дискурсу

умовно виділити три лексико-семантичних поля: військово-організаційних фразеологізмів, військово-повсякденних фразеологізмів, загальноживаних фразеологізмів, що використовуються військовослужбовцями.

Продовжуючи розпочате дослідження, надалі варто приділити увагу структурі фразеологічних одиниць у межах кожного окремого поля та провести їх класифікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильев Л.М. Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*. 1971. № 5. С. 105–113.
2. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля. *Филологические науки*. 1972. № 1. С. 57–68.
3. Липка С.І. Лексико-семантичне поле на позначення зухвалої поведінки в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2013. С. 78–83.
4. Огуй О.Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. Чернівці : Золоті литаври, 1998. 370 с.
5. Терещенко К.В. Мовне втілення концептуальної картини світу. *Перекладацькі інновації* : матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (Суми, 15–16 березня 2012 р.). Суми : СумДУ, 2012. С. 27–30.

6. Юдко Л.В. Мовна та концептуальна картини світу як відображення свідомості нації. *Studia Linguistica*. 2011. Вип. 5. Ч. 2. С. 292–298.
7. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. Москва : Наука, 1974. 255 с.
8. Meyer, R.N. Systems of Meaning. *KZ*, 43, 4, 1910. P. 358–366.
9. Patrick Robinson Nimitz Class. HarperCollins, U.S.A., 1997. 549 p.
10. Trier Jost. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: Dhte eines sprachlichen Feldes I. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jhdts. Heidelberg : Winter, 1931, 347 p.